Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *16-2019, 311-327*

УДК 801.73
821.163.41.09

Слађана Алексић
Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, Косовска Митровица
Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија
e-mail: aleksladjana@gmail.com

ДОПРИНОС СВЕТОГ САВЕ ХЕРМЕНЕУТИЦИ

Апстракт: *Петар Милосављевић у хрестоматији „Књижевнотеоријска мисао у Срба I" (2011), представља радове српских мислилаца кроз историју. Текстови показују да је теоријска мисао у Срба присутна у средњем веку и представља траг о континуитету. Из обимне књиге „Законоправило" Светог Саве (штампана је само прва књига 2004.) Милосављевић издваја два текста: Пролог „Законоправилу" у којем је изнет поглед на писану реч оснивача Српске православне цркве, и текст Тумачење стиха: „Господе, Исусе Христе Боже наш, помилуј нас!". У раду се осветљава књижевнотеоријски допринос Светог Саве кроз увид у религиозне ставове Пролога који чине основ старе српске књижевности. Тумачење стиха сведочи о способности интерпретације Светог Саве у духу идеја православне цркве.*

Кључне речи: *Свети Сава, стара српска књижевност, херменеутика, светосавље, молитвомислије.*

> *„Пазимо на речено, јер ћемо почети са оним што је боље, а боље је нама од часа када се светлост простире, а то је први час дана. Чини ми се да они који чине тумачење о делима светлости, службу треба да почињу од светлости" (*Свети Сава, *Хиландарски типик).*

Српска средњовековна књижевност била је стварана по моделима византијске књижевности.[1] Од византијске књижевности је преузела жанрове, правила, изражајна средства, али је донела много свога: преокупацију својом историјском судбином и своју словенску песничку мелодију у оквиру источне хришћанске духовности. Александар Наумов у тексту *Модели визнатијско-словенских књижевних веза,* истиче да је улога византијске културе за Словене везана за православље, не за грчки језик ни за државноправни идеал империје. Наумов каже: „У принципу, није активан тај који утиче, већ тај који прима утицај, он тражи све оно што је потребно за целосну слику властите културе".[2] Питање визнатијско-словенских веза Наумов разматра у два плана – хронолошком, у којем се бави хронотопијом тих веза, локалним микромоделима и прегледом модела и кључних проблема у осам тачака, и поетичком. „Са доста

1 „Значај византијске културе је у томе што је она христијанизовала античку уметност и традицију и створила синтезу чистог религиозног духа и хармониичних културних облика" (Радовановић 2015, 111).
2 Наумов 2015, 18.

потешкоћа, наука о старој књижевности ослобађа се марксистичког и либералног безбожног посматрања и све чешће узима у обзир за њу природни теолошки контекст“.[3]

Стара српска књижевност писана је на посебном језику – на старословенском језику српске редакције за потребе развијеног српског средњовековног друштва и државе, и за потребе Српске православне цркве која је од Светог Саве постала самостална. Улогу зачетника осамостаљене српске књижевности тринаестог века има Свети Сава, најмлађи син великог жупана Стефана Немање, творац и први архиепископ Српске Православне Цркве (око 1175 – 1235).[4] Свети Сава је писао да би служио вери, али и да би учврстио средњовековну државу и цркву, изграђујући култ свога оца Стефана Немање; слично је чинио и његов брат, краљ Стефан Првовенчани. Петар Милосављевић истиче: „На почетку развоја српске књижевности средњег века су први архиепископ српски и први српски краљ, а онда су се ређали други принчеви или деспоти други црквени достојанственици или само учени монаси, али и принцезе и монахиње – читава једна песничка галаксија“.[5] У писању средњовековних српских текстова сусретали су се модели преузети из византијске литературе и конкретна српска историјска стварност. Драгиша Бојовић у тексту *Истраживања српске рецепције светоотачке књижевности* посебно апострофира откриће архимандрита Тихона Ракићевића који је у тексту *Шта је читао Свети Сава у Студеници 1206/7. Године?* показао да је завршетак Савиног *Житија Светог Симеона* грађен од дуже позајмице из 56. катихезе Теодора Студита.[6] Стара српска књижевност је временом све мање зависила од преузетих модела, а све више се учвршћивала у властитој традицији и све више постајала посебна, национална литература. Јован Деретић у промишљању о Светом Сави и индивидуалности старе српске књижевности каже: „Књижевност средњовековне Србије има двоструко исходиште, правно и литургијско, а свој највиши израз добила је у житијној литератури. Те три гране, правничка, литургијска и хагиографска, чине темељне одреднице оригиналног књижевног стварања немањићке и постнемањићке епохе“.[7]

Термин Светосавље обједињује и сажима у себи многе аспекте српског хришћанског идентитета: Цркву, просвету, културу, књижевност и многе друге аспекте, који су уткани у национални идентитет и бит српског народа.[8] Појам светосавља владика Николај је осветлио као Православно Хришћанство српског стила и искуства изражено у богоугодним личностима, првенствено у Светом Сави Немањином.[9] Књижевни рад Светог Саве био је у служби његове практичне делатности. У њему најважније место заузимају правни списи. Зачетник је средњовековног законодавства првих манастирских устава, типика.[10] *Житије Светог Симеона,* Свети Сава пише у

3 Наумов 2015, 21.

4 Богдановић 1986, 10.

5 Милосављевић 2000, 255.

6 Бојовић 2015, 29. Види: Архимандрит Тихон Ракићевић, „Шта је читао Свети Сава у Студеници 1206/7. године“. *Правосалвље,* бр. 1149, 14-18, 2015.

7 Деретић 2004, 117.

8 Радовановић 2015, 111.

9 У Предговору књизи оца Јустина Поповића, *Светосавље као философија живота,* владика Николај каже: „Овај термин Светосавље потекао је у наше време од млађих професора и студената београдског Богословског факултета, и већ је ушао у општу употребу код Срба (Велимировић 2001, 176).

10 Монашки живот утврдио је Карејским, Хиландарским и Студеничким типиком. Његово *Житије* и *Служба Светом Симеону* представљају образац по којем ће настајати житија и службе у средњовековној Србији. Свети Сава је своје текстове писао најпре у Хиландару који је заувек

уводу *Студеничког типика,* у Студеници 1208. године, као ктиторско житије оснивача Студенице, по свим правилима овога жанра византијске књижевности.[11] Миодраг Павловић у Савином житију осветљава однос отац – син као историју дубоке љубави, прво оца према сину, затим и сина према оцу: „Од значаја је ипак да наш први књижевни спис, хвалећи очинство, износећи драму синовства, утврђује патријархални поглед на свет и нуди спектар емоција које из тог погледа произилазе. Ако се има на уму да је и следеће дело наше писане књижевности написао један син о свом оцу, Стефан Првовенчани о Немањи, може се рећи да су нашу писану књижевност започели *синови.* Хвалећи свог оца, следећи га, на крају су и они ушли у ред Отаца“.[12] За потребе Немањиног светитељског култа Сава је саставио *Службу светом Симеону,* прво српско дело ове врсте, од којег почиње развој наше литургијске поезије. Најстарији познати изворни српски *светилан* јесте онај из *Службе Светоме Симеону* од Светога Саве*:* „Са неба, са славовенчања из руке сведржитеља, споменом празника ти отачаство своје просветли, свети Симеоне, појце твоје спасавај“.[13]

Миодраг Петровић у тексту *Самосталност српске Цркве и државе по законима Светога Саве,* уочава да је Свети Сава помоћу три велика српска манастира, Студенице, Хиландара и Жиче, обелоданио своје идеје о црквеној самосталности и сарадњи цркве и државе. Петровић каже: „Основе тих идеја записао је у својим законским споменицима: Хиландарском типику, Студеничком типику и Законоправилу или Номоканону. Та три српска манастира и три српска законска споменика чине стубове на којима се темеље и одређују правци свеукупног духовног и световног живота Срба“.[14] Од Светог Саве

остао средиште српске средњовековне и црквене литературе. Православни Срби били су под јурисдикцијом грчких епископа, што значи да нису имали црквену самосталност као неки други православни народи на Истоку, на пример Грузијци или Јермени. Историјски задатак и свето позвање да Србе доведе у ред са другим православним народима, који су имали своје помесне цркве, припало је хиландарском архимандриту Сави, бившем српском принцу Растку Немањићу. За своју мисију српски монах Сава добио је потпору најпре у своме оцу који се замонашио и постао тако родоначелник светородне лозе Немањића. Монах Сава и његов отац монах Симеон издејствовали су право да и Срби, на Светој Гори, оснују свој манастир Хиландар. „У манастиру Хиландару било је на дан смрти Немањине свега четрнаест монаха, а када се Сава, осам година потом, враћао с Немањиним моштима у Србију, хиландарско братство је бројало две стотине чланова“ (Кашанин 1990, 116).

11 Житије је један од основних прозних жанрова у Византији, назива се још и „хагиографија“, животопис светога (Богдановић 1986, 20).

12 До радикалне промене односа према старој поезији и средњовековној литератури дошло је после појаве *Антологије српског песништва од XI века до данас* (1964), Миодрага Павловића, у којој се истиче да је почетак српске писане књижевности и писане поезије у списима Саве Немањића (Павловић 1998, 15).

13 Светилан је строфа која се поје после канона на јутрењу. Светилним се исказује мољење за просветљење одозго, тражи се светлост небеске благодати (Трифуновић 1990, 313).

14 Петровић 1995, 79.

Свети Сава је поставио нову црквену организацију у српским земљама. Основао је осам нових епископија, поред већ постојећих, и на места епископа постављао Србе уместо Грка. Седишта епископија били су манастири. По догматској чистоти православља Светосавска црква је била позната и утицајна у православном свету. На посебан начин Свети Сава се борио против остатака старе религије. Сваком домаћину благословено је крсно име светитеља као заштитника породице и њеног молитвеног заступника пред Богом, којег ће уз славску икону славити породица и на тај начин стећи одлике храма Божјег. Тако су настале крсне славе у Срба, јединог православног народа који негује овај облик верског живота.

потичу први манастирски устави, типици.[15] У *Хиландарском типику* Свети Сава је у духовном поучавању созерцавао о молитви и љубави:

„Јер добра је молитва, и веома добра; она чини да беседимо са Богом и узноси нас са земље на небо. Али боља је и још виша – љубав; јер молитва је део врлине, и од свега савршенога у телу најсавршеније, као неки одсечак и уд, а љубав је глава и савршенство; она показује са њом спрегнуту смерност, која чини узвишеним, и милостињу и човекољубље, а ради њих чак Бог постаде човек и зове се Бог, и ради тога се човек указује Бог, небеском оцу сличан“.[16]

Савременик, ученик и први биограф Светог Саве, Доментијан, посведочио је и забележио да је богоносни и равноапостолни отац Српске и васељенске Православне Цркве, Свети Сава, био велики богослов који „храњаше христољубиве душе корисним беседама и духовним речима, Христом испуњен свима духовним даровима (…) свагда горећи Духом Светим за стадо своје“.[17] У *Беседи о правој вери,* Свети Сава се показао као значајан и оригиналан мислилац. Свети Сава тумачи Символ вере који су порицали и одбацивали јеретици Богумили, созерцава свом љубимом народу српском о обновљењу свете истините вере и њеном исповедању: „Но, браћо и чеда моја љубима, као што и више рекосмо, обоје сачувајмо, са страхом и трепетом сачувајте Реч Божију и свету Његову веру, и призивајући Трисвето Име Његово са чистим срцем, и не ленећи се о светим молитвама припадните к Њему (…)“.[18] У обимној студији *Из богословља Светог Саве – Жичка беседа Светог Саве о правој вери* (1977), епископ Атанасије Јевтић, почетак научног бављења српским средњовековним текстовима сагледава као одсутност интересовања за богословље и богословску науку садржану у старим светосавским текстовима: „Православна теологија, богословски опит и визија света Светога Саве заобилажени су и остављани по страни, било из нехата, било са свесним и намерним презирањем и ниподаштавањем“.[19] Јевтићево тумачење жичке беседе Светог Саве има четири одељка.[20] Аутор наводи имена научника који су радили на издавању и

15 Треба поменути и *Устав о држању Псалтира,* и *Посланицу игуману Спиридону* у којој је Свети Сава осветлио, оставио речи и за будуће нараштаје да се не саблазне: „Ако је поп грешан, али молитва његова није грешна, и његова веза је сила од вишње благодати“ (Свети Сава 1986, 138).

16 Свети Сава 1986, 77.

17 Доментијан 1970, 224.

18 Доментијан 1970, 221.

19 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 118.

Студија је део накнадно објављене књиге *Богословље Светог Саве,* Врањачка Бања 1991. Јевтић указује на схватања Фрање Рачког и Ватрослава Јагића која су многи стереотипно понављали, да се Свети Сава „клањао тамној мудрости византијској“, према Јагићевим речима. Јевтић уочава Јагићево несхватање старих српских, светосавских списа и бографија, у којима је „засведочено, у ствари, истинско рађање нове и Христом *(пр)освећене* српске културе из православне византијске културе истински црквене и свете, којом ће затим бити прожета сва немањићка Србија за коју је посведочено да јој је закон био врлина еванђелска, а сав живот као црква Божја“ (Јевтић 1977, 120).

20 У првом делу студије Јевтић критички разматра многа одабрана мишљења о делатности Светог Саве. У другом делу студије детаљно анализира *Беседу о правој вери* на Спасовданском сабору у Жичи 1221. године (у Доментијановом *Житију Светог Саве* дата у целини у поглављу XVIII, *Поучење Светог Саве о истинитој вери* и у Теодосијевом *Житију Светог Саве* под насловом *Поучење).* У трећем делу студије Јевтић доноси текст Беседе из Доментијановог *Житија Св. Саве* који се налази у рукопису *Гиљфердинг 54* Лењинградске публичне библиотеке и који потиче из Пећи, писан 1420-35. године. У четвртом одељку студије о богословљу Светог Саве, Јевтић приступа анализи текста жичке беседе.

превођењу текстова Светог Саве и његових ученика што представља допринос упознавању драгоцене старе српске књижевности. У промишљању бројних црквених људи, Јевтић издваја текст проте Добросава Ковачевића *Свети Сава као проповедник Српске Православне Цркве* (1901), у којем Ковачевић истиче да је у настојању да искорени јереси и организује и утврди Српску Православну Цркву, Светом Сави био потребан рад на црквеној књижевности као средству за утврђење вере, морала и богослужења. Главни архипастирски задатак Светога Саве, по мишљењу Ковачевића, био је искоренити јереси и утврдити православну веру кроз проповеди народу, живе речи Божје и предавање праве вере, нарочито у догматским беседама. Јевтић истиче да је прота Ковачевић први говорио о богословљу Светог Саве, о његовом схватању и „појимању“ догматских истина својственог највећим богословима, о дубоком и правилном знању православне хришћанске догматике.[21] Са ставовима Павла Поповића Јевтић се не слаже када Поповић тврди да је Свети Сава давао народу „само просте и елементарне“ појмове православља. Ради се, по мишљењу Јевтића о „тананој догматици“ Светог Саве који говори о основним и главним догматским истинама Православља: тајни Свете Тројице, тајни Личности Богочовека Христа и нашег спасења, тајни Цркве и црквености, тајни крштења. Јевтић истиче да је Поповић правилно констатовао да Свети Сава „бејаше сав натучен знањем православне теологије коју је познао у Византији“ и придавао прворазредни значај проучавању старе књижевности. У промишљању академика Николе Радојчића Јевтић уочава да је аутор пажљиво проучавао богословске текстове Светог Саве у његовим делима, преводима и у списима његових биографа, али да је непроверено прихватио погрешна мишљења о исихазму, предестинацији и типовима монаштва (посебно о типу српског монаштва) и приписао их Светом Сави. Јевтић упућује на православне научнике и теологе који су писали о исихазму и Светом Григорију Палами.[22] Радојичићево поимање предестинације, Јевтић објашњава као учење карактеристично за западну теолошку мисао и да никада није постојало на Истоку, а Радојичићеву тезу о посебном типу српског монаштва који је наводно Свети Сава увео, Јевтић осветљава као разликовање *созерцатељног*, духовног подвижништва коме приступају савршенији и искуснији монаси, и подвижништва *практичног*, делатног кроз које сваки монах мора да прође ако жели да „узиђе и достигне у теорију“, да кроз делатно дође до благодатног боговиђења. Свети Сава је засновао српско монаштво на светоотачком предању и искуству оба „типа“ православног монаштва о чему сведоче Карејска и пустињска испосница на планини изнад Студенице.[23]

У другом делу студије о жичкој беседи Јевтић сагледава унутрашњу структуру православне тројичне *теологије* и богочовечанске *икономије* (домостроја спасења) у делима Светог Саве и његових ученика Доментијана и Теодосија, са посебним освртом на једном од најкарактеристичнијих текстова познатој као *Беседа о правој вери.* Јевтић

21 Епископ Атанасије Јевтић указује да Ковачевић није дао дубљу анализу догматских и догматско-моралних беседа Светог Саве.

22 Никодим Светогорац, игуман Модест Г. Папамихаил, Г. Острогорски, В. Кривошеин, Д. Станилоае, В. Лоски, Ј. Мејендорф, Г. Флоровски, П. Христу, Г. Манзаридис, А. Тахиаос, А. Радовић, Милоје Васић.

23 Епископ Атанасије Јевтић наводи имена савремених проучавалаца Светог Саве и његовог дела: Лазар Мирковић, Г. Острогорски, С. Тројицски, Ђ. Сп. Радојичић, А. Соловјев, Ђ. Трифуновић, Д. Богдановић, В. Мошин, М. Кашанин, Д. Кашић, као и истакнути теолози владика Николај Велимировић и ава Јустин Поповић, чији радови представљају интерпретацију православне светосавске философије живота.

разрешава питање аутентичности ауторства беседе: да ли је Свети Сава аутор или је Доментијан саставио беседу и приписао је Светом Сави. Важно је Јевтићево указивање да највећи значај за питање аутентичности *Беседе*, имају радови руских научника А. Соловјева и В. Мошина. Наводи да се Соловјев у тескту *Сведочанства православних извора о Богумилству на Балкану* (1953), опширно бави Сабором Светог Саве у Жичи 1221. године и о Српском *Синодику* Православља који је Свети Сава прогласио на том Сабору. Јевтић наводи и текст Владимира Мошина *Срспка редакција Синодика у Недељу Православља* (1959-60) у којем се Мошин слаже са мишљењем Соловјева о проглашењу истинитог хришћанског вероисповедања и анатемисања јеретика, односно проглашења текста *Синодика* који по Мошиновом мишљењу није припремљен за сам Сабор (како тврди Соловјев), него раније, за време боравка на Атосу, пре бугарског сабора 1211. у Трнову. Јевтић констатује да поменути радови Соловјева и Мошина показују да је на великом Спасовданском сабору у Жичи 1221., био читан и званично проглашен претходно припремљен од Светог Саве (на Светој Гори или у Србији) текст српског *Синодика Православља.*[24] Проучавајући *Синодик Православља*, Јевтић закључује да текст жичке беседе о правој вери несумњиво спада у круг текстова везаних за српски Синодик и за догађаје његовог проглашавања на Жичком сабору од стране Светог Саве. Јевтић каже: „Овакву каква је та Беседа код Доментијана, и које место она заузима у Житију Светог Саве, њу није *саставио* биограф Светога Саве јеромонах Доментијан“.[25] Доментијан у *Житију* показује колика је ревност Светог Саве за утврђење праве, православне вере у својој земљи и свом народу што се може видети у *Житију* и *Служби Св. Симеона* од Светог Саве и у догматско – канонским зборницима *Синодик* и *Законоправило.*

Јевтић истиче да се рад Светог Саве на уздизању и утврђивању Православља састојао у црквеној богословско-подвижничкој ревности за верност светоотачком и саборном живом предању провереном и потврђеном на Васељенским и Помесним Саборима Цркве, и оствареном у текстовима *Синодика* (тј. одлуке свих седам Васељенских Сабора са њиховим анатемама на јереси) и *Законоправила.* Доментијан казује да Свети Сава дошавши у Солун, у манастир Филокал, „књиге многе преписа законске“, али и текстове о исправљењу вере - богословска дела, која је Свети Сава понео из Солуна у Србију и које „требоваше“ његовој Саборној Цркви. То су текстови догматских одлука Васељенских Сабора обухваћених *Синодиком.*[26] Доментијан осветљава живот и рад Светог Саве после Жичког сабора у којем се говори о архиепископској делатности Светог Саве у Српској земљи и Српском народу, о

24 Упркос победе иконофилске, православне струје на Седмом Васељенском Сабору, сукоби око икона продужили су се и после Сабора, па и кроз девети век. Увреме владавине цара Михаила III и његове мајке регенткиње Теодоре, цариградски патријарх Методије свечано, 11. марта 843., у првој недељи Великог поста, поново успоставља култ поштовања икона. То се по предању сматра победом Православља над иконоборством. На тада одржаном помесном сабору у Цариграду, проглашен је документ под називом *Синодикон* којим Православна Црква анатемише све јереси, а пре свега иконоборство.

25 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 140.

26 Доментијан описује да Свети Сава посећује Студеницу пре доласка у Жичу на велики свенародни Сабор. У Студеници је изговорио дубоко богословску, догматско-моралну „богодоличну поуку“ која по садржају подсећа на Жичку беседу о правој вери. Из Студенице Свети Сава одлази у Жичу и као архиепископ од одабраних ученика својих посвећује их за епископе на сабору пре *Великог Сабора.* Епископи се бирају и хиротонишу на сабору и тада изговарају или читају *исповедање вере.* Велики Сабор у Жичи је сазван на дан храмовног празника Вазнесења Господњег – Спасовдана коме је манастир Жича посвећен (Јевтић 1977, 143-144).

свестраном црквено-богословском раду. Из Теодосијевог *Житија* сазнајемо да је првога дана великог сабора у Жичи, архиепископ Сава на Вазнесење Христово (четвртак 20. маја 1221. године), крунисао Стефана за краља. Другога дана, (21. маја, на дан Св. Цара Константина и Јелене) архиепсикоп Сава одржао је беседу о правој вери *Поученије,* исповедање праве вере и проклињање јеретика. Јевтић упоређује Доментијаново и Теодосијево житије и уочава да *Поученије* Светог Саве у Теодосијевом *Житију* представља лаку „обраду“ појединих делова Беседе која се у целини налази код Доментијана, да је Теодосијев опис Жичког сабора детаљнији од Доментијановог, да је код Теодосија беседа раздељена у три дела, јер Теодосије наводи да су неки њени делови изговорени од Светог Саве тек трећег дана Сабора (22. маја, уочи недеље Св. Отаца I Васељенског сабора, или према примедби у Синодику: Недеља Отаца свих првих шест Васељенских Сабора).[27] Трећег дана Сабора, Свети Сава је поучавао о томе како после исповедања праве вере треба живети и понашати се, да се уз праву веру мора имати и прави живот са добрим делима. У опширном разматрању питања ауторства *Беседе,* компаративном анализом Доментијановог и Теодосијевог *Житија,* Јевтић констатује да је Свети Сава „*стварно изговорио* једно – целосно или раздељено на делове – овакво *Поученије о правој вери и против јеретика* (…)“.[28] То Поученије изговорено на Сабору у Жичи, сублимисано је исповедањем вере и проглашавањем *Српског Синодика Православља.* Јевтић указује да је Беседа у целини, и у појединим деловима, тематски повезана са садржајем Синодика: исповедање праве вере у основне истине (догмате) Православне Цркве. Јевтић осветљава да је Беседа онаква какву је налазимо код Доментијана, могла бити најбоља *уводна проповед* Светог Саве на Жичком сабору за даље читање Синодика, нека врста скраћеног Синодика за тадашње прилике и потребе Српске Православне самосталне Цркве.

У трећем одељку Јевтић доноси текст Беседе који је поделио на праграфе, пропратио примедбама у фуснотама, указао на разлику у Лењинградском, Даничићевом и свом преводу Беседе, образложио поједина места свог превода и указао на библијска и светоотачка места на која се Беседа наслања или позајмљује.

Четврти и најзначајнији одељак студије, Јевтић посвећује созерцању самог текста *Беседе* Светог Саве (или по речима аутора „краћи богословски коментар њеног садржаја“), важног за осветљење доприноса Светог Саве херменеутици.[29] У првом делу беседе, Јевтић осветљава питање власти у Цркви која по схватању Светог Саве има свој корен у човекољубљу Божјем, произилази од изричите заповести Христове дате Апостолима у првим вековима Хришћанства да проповедају *Јеванђеље* и која се у беседи поистовећује са проповедањем, проглашавањем, исповедањем *божанских догмата* Цркве, као продужење спасоносног дела и домостроја Христовог, продужење божанског спасења људи у Цркви и кроз Цркву. Заповест Христова је преко Апостола предата Оцима Цркве као апостолска наука, која се преко епископа пројављује кроз благодат, веру, проповед, хиротонисање, свештенодејствовање, у Цркви. Јевтић каже да архиепископ апостолске Цркве у Србији изражава у *Беседи* да је његово спасење као пастира повезано са спасењем повереног му верујућег народа „и зато он моли сада тај

27 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 153.

28 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 154.

29 *Беседу Светог Саве* Јевтић је поделио на три дела у оквиру 15 параграфа: у првом делу (параграфи 1-3) отвара се тема о правој вери, други део (параграфи 4-10) представља главни догматски део беседе, трећи део (параграфи 11-15) доноси завршну пастирску поуку Светог Саве, својој пастви.

народ да с љубављу усвоји истините речи вере, тј. догмате које им он проповеда (…)“.[30] У завршном делу увода у *Беседу*, Свети Сава наводи учење Св. Апостола Павла да је само права и истинита вера хришћанска темељ нашег хришћанског живота постављен од Духа Светога преко Светих Апостола и Светих Отаца. Архиепископ Српски се позива на познату јеванђељско-светоотачку истину о узајамној повезаности и међусобној условљености праве вере и исправног живота. Јевтић сматра да Свети Сава предност даје правој вери јер је она темељ спасоносних дела, али и због јеретичког и антицрквеног наступања (Масалијанци-Евхити и Богумили).

У другом, главном догматском делу *Беседе* Свети Сава приступа изложењу и исповедању *праве вере Православне* који Јевтић дели на два одељка: први који садржи тројично и христолошко исповедање вере, и други који садржи исповедање осталих догмата и анатамисање јеретика. Обновљење вере је код Теодосија дато као читање и исповедање Символа вере, али Јевтић указује да је могуће, да је на Сабору у Жичи читан не само кратки никејско – цариградски Символ, него још опширнији: епископско исповедање вере кроз исповедање најважнијих хришћанских догмата – *о Светој Тројици* и *о Овлапођењу Христовом.* Хришћанска вера Цркве почива на богооткривеним истинама о Светој Тројици и о оваплођењу Сина Божјег Који је постао човек. Догмат о Светој Тројици – Теологија (како су говорили Св. Оци), и догмат о Оваплођењу – Икономија (Домострој спасења по Светим Оцима) чине суштину Православља. У овом одељку Архиепископ Српски изложио је основне богословске истине православне *Тријадологије*: православна вера у Бога, вера у „Тројицу Божанску“ је тројична вера у једнога Бога Оца и Јединородног Сина Његовог и Духа Светог Његовог: Тројица Ипостаси, или Лица, Личности у једном Божанству, три Лица хришћанског Бога. Јевтић каже: „Овај тројични персонализам хришћанске вере, која превазилази и строги јеврејски монотеизам и јелински политеизам, и јесте оно што Хришћанство уздиже изнад свих вера и религија у свету (…)“.[31] У жичкој беседи је христолошко исповедање богодолично и непогрешиво изложено правом вером о Господу Исусу Христу као о једној Личности, али у двема савршеним природама. Кроз историју Цркве јеретици су или порицали стварност оваплођења и страдања Христовог или су погрешно тумачили тајну сједињења двеју природа у Христу: божанску и човечанску.[32] Други одељак централног дела Беседе садржи исповедање православне вере о поштовању Часног Крста и светих икона Христа, Богородице и Светитеља, светих црквених сасуда и светих места, исповедање о примању и прихватању светих Седам васељенских Сабора и светих Помесних Сабора Православне Цркве, и на крају одлучивање и анатемисање свих јеретика и њихових злих догмата.

У трећем делу *Беседе*, Јевтић осветљава богословски појам *благочешћа* (побожности) којим Свети Сава назива праву веру претходно изложену, исповеђену и посведочену која обухвата: молитву, заповести Божје, реч Божју и свету веру Христову, духовну науку која није само игра речи. Православном побожношћу, благочешћем, Свети Сава подразумева вољу Божју која садржи све побројано. Прихватање и усвајање побожности по речима Архиепископа Српског, доноси „од Бога спасење у овом веку и у будућем“, живот вечни као „бесмртни дар Христов“. У завршном делу *Беседе* Јевтић уочава ближу конкретизацију моралне примене вере и побожности на свакодневни

30 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 169.

31 Епископ Атанасије Јевтић 1977, 173.

32 Епископ Атанасије Јевтић наводи да се Богумилско извртање и кварење праве вере огледа у порицању: реалности Христовог оваплођења, реалности Његовог страдања на крсту, реалности православног исповедања Пресвете Дјеве Марије Богородицом.

живот хришћана. Јевтић указује да у целој Беседи постоји стални дијалог са јеретицима: са свима онима који су кроз историју Цркве кварили веру и разбијали њено јединство (због тога се сваке године чита Синодик Православља са анатемисањем свих јеретика) и дијалог са конкретним јеретицима у доба Светог Саве. Познато је да су Богумили одбацивали црквено крштење: зато Свети Сава наглашава нераздвојност и јединство праве вере и црквеног крштења једног и непоновљивог, у име Свете Тројице. Богумили су инсистирали на личној молитви као јединому средству спасења, али Свети Сава поучава да се хришћани Богу моле свагда, да имају веру чисту и молитву честу и подвиге: пост, бдење, смирење, покајање. Јевтић уочава да је опширно цитирање Старог Завета у завршном делу *Беседе*, потврђивање значаја и важности Старог Завета у Цркви Православној, насупрот богумилског одбацивања и порицања.

Беседа је веома сложена по садржини: она представља значајан допринос и теологији, и филозофији, и беседништву и херменеутици. Све ове дисциплине, од значаја за србистику, имају своје почетке у делу Светог Саве. Свети Сава промишља о духовном учењу као методу сигурног и тврдог очувања свете вере и задобијања спасења. Његово становиште је осветљено речима у *Беседи о правој вери*:

„Јер учење духовно није игра нити безумље мисли човечјих, но света вера проповедана, на којој бише основани сви свети чинови о Христу Исусу Господу нашем, о коме пророци Светим Духом Божјим прорекоше, и апостоли научише, и мученици исповедаше, и сви свети сахранише, и преподобни оци без порока сачуваше, као на непресечном крајеугаоном камену црквеном, Христу, који је премудрост очева и сила, светодуховно и силно и крепко и тврдо и сигурно у вери, који и до сада многе уверава и утврђује и објављује свима своју божаствену веру, који предобри човекољубац својом богатом милошћу и до нас достиже, испуњујући наше недостатке, пастир истинити који хоће да нас, заблуделе овце, сакупи у небесну ограду“.[33]

Обично влада предрасуда да је експлицитна поетика српске средњовековне књижевности садржана у текстовима старије грчке (византинске) књижевности, по чијим је моделима српска средњовековна књижевност била стварана. Петар Милосављевић у књизи *Књижевнотеоријска мисао у Срба* уочава да се поглед на овај проблем морао бар донекле мењати откако је први пут штампано *Законоправило* Светог Саве (само прва књига). Важило је широко распострањено мишљење да је ово дело, у ствари, превод са неког грчког предлошка. Приређивач овог дела и његов преводилац Миодраг Петровић, у предговору првој књизи која се појавила 2004., на убедљив начин је показао, да ово дело Светог Саве стварно има предложак, али не само један већ више њих. Зато се не може сматрати простим преводом, већ делом рађеним по узору на друга дела. Свети Сава је овим закоником односе између духовне и световне власти уредио определивши се за теорију симфоније која подразумева „за царство и архијерејство је истомишљење и сагласност“.[34] Дело носи обележје велике личности овога ствараоца, израз је његовог синтетичког духа.[35] Димитрије Богдановић истиче да је правно уређење

33 *Доментијан 1970, 221.*

34 Петровић 1990, 76.

35 Милосављевић 2011, 407.

Миодраг Петровић каже: *Законоправило* Светога Саве је својеврсни устав за уређење свеукупног црквенограђанског и државног живота у Србији. Збир више од сто византијских номоканонских списа које је Сава одабрао и назвао „богонадахнутим књигама“ не само да је одабрао те књиге, него их је и савршено превео на разумљив језик, тако да оне у очима Срба више нису покривене „облаком мудрости грчког језика“. Тај његов превод није био обичан, механички, него је био сложен стваралачки посао финог ткања. Распоређеност грађе и комбиновано коришћење различитих номоканонских текстова чине Законоправило својеврсним номоканонским зборником

српске цркве конституисано зборником нове, самосталне Савине компилације, *Номоканоном* или *Крмчијом.*[36] Свети Сава се није старао само о правилима манастирског живота него и много шире, о правилима живота у хришћанској заједници уопште и у држави. „Када је почетком XIII века Свети Сава састављао *Законоправило* или *Номоканон* за Србе, на уму је имао превасходно то, да своје, тј. сународнике учврсти у правоверју“.[37] Новопостављени епископи носили су у своју епархију препис књиге закона Светог Саве *Законоправило.*[38] У Поговору *Законоправила* се између осталог каже: „Сваки, пак, учитељ, хоћу да кажем епископ или свештеник или други ко има учитељски чин, ако не зна добро ове књиге – ни самог себе не зна ко је, а проникнувши у дубину ових богонадахнутих књига, као у огледалу видеће и себе какав је, и какав треба да буде, и друге ће познати и научити. Изиђе, пак, на светлсот ово божаствено писмо“.[39] Књига је писана српском рецензијом словенског језика и главно је дело ове врсте у православном словенству. „Написано је на око 800 страна и сачувано је у неколико преписа (…) Према правилима тога дела организован је државни и духовни живот Срба током векова, а на њега су се наслањали и сви будући правни прописи укључујући и Законик цара Душана и први правни прописи у Карађорђевој Србији. *Крмчија* Светог Саве служила је и Бугарима. Посебно значајан утицај *Крмчија* је имала у Русији“.[40] У монографији *О Законоправилу или Номоканону Светога Саве* (1990), Миодраг М. Петровић вратио је у употребу прави назив – *Законоправило* уместо дотадашњег назива Крмчија, непостојећег у време Светог Саве. Непроцењиво дело Светог Саве, *Законоправило,* Петровић представља као прву и највећу српску енциклопедију и својеврсну српску легитимацију, помоћу које је савршено обликована народна свест Срба.[41]

У *Прологу „Законоправилу“* изнет је поглед на писану реч оснивача Српске православне цркве. Текст пружа увид у религиозне ставове који ће чинити основ старе српске књижевности. У *Предговору сводитеља светих правила у четрнаест грана*, Свети Сава созерцава: „Тела, складно својој природи, примајући природну храну, расту и цветају до одређеног им узраста, мере и времена, а разумна душа напајана и храњена сродном речју – расте духовно“.[42] Поучава да оставивши присна учења, душа може да прими нека туђа, али да пребивајући у речима и делима са пресветлим силама стиче оно што је божаствено. Свети Сава је сакупио правила побожног живљења умних и

са којим ниједан грчки номоканонски зборник није истоветан *(Енциклопедија о Светом Сави и његовом народу,* Геополитика, бр. 70, јануар 2014.).

36 Кодификацијом византијског права Србија већ на почетку XIII века добија кодекс чврстога правног поретка и постаје правна држава, у коју је уграђено богато наслеђе грчко римског права (Богдановић 1986, 12).

37 Петровић 1995, 51.

38 По речима владике Николаја Велимировића, Свети Сава је у Солуну, станујући у манастиру Филокалу, преписао *Номоканон* и друге књиге црквеног права и поретка. (…) Она је збирка свих канона и одредаба о вери и дисциплини у православној цркви. Била је употребљавана у свим словенским православним црквама. Сава је комплетирао ову књигу разним допунама из правних књига као што су: Зонарин *Синопсис,* Фотијев *Номоканон* и неких делова „Јустинијанових прича“ (Св. Владика Николај 2011, 148). Савина Крмчија није прост превод, већ добро срећена слободна комбинација најбољих грчких књига тога времена (Поповић 1934).

39 Петровић 1995, 51.

40 Милосављевић 2002, 65.

41 Црквенограђански значај Законоправила Светога Саве
srbinaokup.info/?p=11083 Види: Миодраг М. Петровић, *Одабрани радови у шест књига*, књига трећа, *Црквенограђански значај Законоправила Светог Саве*, Београд 2013.

42 Милосављевић 2011, 13.

богоносних људи, Светих отаца и Светих апостола изложених на светим саборима ради учвршћења спасоносне догме, али схвативши прво сам „(…) и преносећи на свештене законе оно што је давно неко од спољних филозофа рекао, и полажући наду на њих – нађох ево и дар Божији, учење умних и богоносних људи (…) – те ревносно уручих познато правило које донесе десет светих сабора, одржаних у различита времена, да би се учврстила спасоносна догма, а на добро учење свим људима. Изложена боголепна правила сабрах уједно, подвевши их имену и називу сваког сабора, како следе. И не само то, него и звана Светих апостола правила (…)“.[43] Процививши да је добро, Свети Сава црквеним правилима прилаже и посланице Светих Отаца: „посебно питања и одговоре у посланицама, а што могу на неки начин да имају облик правила“.[44] Сва прикупљена правила Свети Сава је сложио у 14 „грана“ које је на различите главе разделио, сваком питању приложио одговарајуће прописе, навео имена и словне бројке, прегледно распоредио грађу. Списима правила Свети Сава је додао грађански закон, царски суд и приложио одговарајућим црквеним главама у посебном делу ове књиге, црквеном благоустројству. Из тумачења умних људи сачинио је сведено излагање за читаоце – да их упамте, и да их у целости проучавају. У *Другом предговору сводитеља правила* поставио је задатак да обједини правила и Шестог и Седмог васељенског сабора, и оних после и раније одржаних, припоји их Апостолским правилима и са њима и неке законске одредбе које се саглашавају са свештеним правилима: „Тако, не само да смо сачували састав њиховог труда, већ смо га и увећали, сјединивши са ранијим оно што је после њих настало. Тим додатком онога што је из садашњих времена, не правећи им штету, ми у целости показујемо њихово трудољубље, то јест састав“.[45]

На почетку обимне књиге *Законоправила,* одмах после „Слова“, Пролога о васељенским и помесним саборима, другу уводну главу, Свети Сава је посветио тумачењу молитве*: Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас“.* У тексту *Омиљена молитва Светога Саве,* Миодраг Петровић уочава важност коју је Свети Сава придавао молитви ума јер је у њој садржана главнина правоверног учења хришћанског и да се због своје садржине може схватити као „божаствено писмо“. Петровић наглашава језичку једноставност у српскословенском тексту и да се на српскословенском језику верно преносе са грчког језика најузвишенији догматски и филозофски појмови. Петровић истиче да је приликом превођења задржао у изворном облику многе старе речи које данас недостају српском богословљу: божаство, састав, дејство, паствовати.[46]

Исусова молитва је најважнија молитва сваког православног хришћанина и по црквеним правилима може да замени све друге. Будући освећена самим именом Христа Бога, она у наше срце низводи божанску благодат и уноси божански мир. Према речима преподобног Варсануфија Оптинског, у Исусовој молитви је кључ духовних радости, она има велику снагу и постоји у различитим степенима:[47] „1. Навикавање на уобичајено молитвословље у цркви и код куће. 2. Срођавање молитвених мисли и осећања са умом и срцем. 3. Непрестана молитва“.[48] Молитва Исусова може бити заступљена у сва три ова степена, али право њено место је при непрестаној молитви. Ова божанствена молитва, која се састоји у призивању Спаситеља је и молитва, и завет,

43 Милосављевић 2011, 13.
44 Милосављевић 2011, 14.
45 Милосављевић 2011, 16.
46 Петровић 1995, 51.
47 *Исусова молитва: кључ духовних радости* 2014, 12.
48 *Молитва Исусова и тајно поучење:* збирка поука светих Отаца и опитних делатника Исусове молитве, коју је саставио игуман Харитон, 2017, 37.

и исповедање вере, дародавка Духа Светога и божанских дарова, очишћење срца, изгнање демона и усељење Исуса Христа.[49] Монах се на монашењу, када му се уручују бројанице – мач духовни, заветује на непрестано, данонoћно мољење Исусовом молитвом.[50] У књизи *Добротољубље,* двадесет пет Светих Отаца изложили су науку о *истинској и суштаственој срдачној молитви,* творећи Исусову молитву у свако време, на сваком месту и при сваком послу непрекидно.[51]

Свети Марко Ефески (1391-1444) у *Беседи о речима које се уносе у молитву: Господе Исусе Христе Сине Божји, помилуј ме,* каже да божаствене речи ове молитве изнађоше Свети Оци (Макарије, Дијадох, Варсануфије), али не смислише их сами него из Светога Писма и од тројице врховних апостола Христових, Павла, Јована Богослова и Петра.[52] Тако нам, дакле, предадоше блажени апостоли да призивамо и у Духу Светоме исповедамо Господа Исуса Христа Сина Божјег. „Свака реч наведеног стиха испуњена је учењима богомудрих (…) по *Божанственом писму".*[53] Свети Марко Ефески указује на два модела Исусове молитве у којима се појављују речи: помилуј ме и помилуј нас. Речи – помилуј ме, у молитви Исусовој, дате су новорођенчади у Христу и по врлини несавршеним: „Овај додатак нас чини свесним своје мере као и чињенице да нам је потребно још много милости у Бога".[54] Речи – помилуј нас, осветљава Свети Марко Ефески, указују на саборност у молитви, на љубав којом се верујући уводе у заједницу молитве: „Божанска милост силази к нама кроз **праву веру** (тј. праве догмате) и кроз испуњавање **заповести Божјих** (тј. љубав) – а показало се да и **једно** и **друго** од тога садржи кратки стих ове молитве".[55]

Свети Сава у тумачењу молитве *Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас* наводи да су јеретици Арије и Аријани говорили да је Владика Христос и Бог наш само обичан човек.[56] Уочава и друга мишљења јеретика да се Бог само као привиђење обукао у човека, да је само човек, да његове две природе нису спојене у један састав, већ да су две природе, два састава и два сина, један Бог а други човек, по учењу јеретика Несторија.[57] Свети Сава каже и да неки сматраху да је и Бог и човек, али да се те две

---

49 *Молитва Исусова и тајно поучење*:, 54.

50 Игуман Харитон Валаамски, *Од састављача,* у књизи *Молитва Исусова и тајно поучење,* Друштво Хиландар, Ваљево 2017, 7.

51 *Молитва Исусова и тајно поучење* 2017, 245.

52 Спис Светог Марка Ефеског о умно-срдачној молитви Исусовој, унет је у V том *Добротољубља* без имена Св. Марка, док у једном рукопису Париске библиотеке стоји да је тај исихастички спис написао сам свети Марко. Марко Евгеник, митрополит Ефеса, исповедник православља, рођен је у Цариграду 1391. године, а умро у Константинопољу 20. јуна 1444; празнује се 19. јануара / 1. Фебруара.

53 Свети Сава 2011, 17-18.

54 Свети Марко Ефески, Беседа у Добротољубију, Види: *Исусова молитва: кључ духовних радости* (2014). Манастир Рукумија. 2014, 36.

55 Свети Марко Ефески 2014, 37.

56 Аријантсво (грч: *Αρειανισμός*); јерес названа по јеретику Арију, александријском свештенику; прва велика Христолошка јерес која је угрозила Православну веру, због које је сазван Први васељенски сабор; јерес против које је вођена борба неколико деценија и због које је Црква дефинисала прво Никејски Символ Вере, а после и Никеоцариградски Символ Вере, који је у употреби све до наших дана.

57 Када је 428. г. постао Патријарх Константинопољски јеретик Несторије, православни клирици су један за другим престајали да га помињу на свештеним службама. Тада је Патријарх Александријски св. Кирил**,** у посланицама упућеним клиру и народу Константинопоља бодрио на борбу и прекидање Несторијевог помињања. Треба нагласити да је све то било приближно 3

природе споје није добро, јер ће њиховим сливањем бити измењен састав. Божаствене речи Исусове молитве предочавају наше благочестиве догмате, а оповргавају сваку јерес зловерних: „и овај стих побеђује, и напушта, и одбацује, и проклиње“, тумачи Свети Сава. Свакој од речи молитве, Свети Сава је посветио посебан пасус тако да се његово тумачење може представити у пет тачака:

1. Реч – *Господе* је име јасно и заједничко и опште божаственој природи Господа: и Оца и Сина и Светога Духа. Овим схватањем се побеђују они који мисле да је Исус био само човек. „Рече Господ Господу моме“, очигледно је да Отац Сину рече.

2. Реч – *Исус* открива човекову суштину: овим ставом се побеђују они који сматрају да је Он само Бог, а привидно човек и привидно страдао. Речи *Господе Исусе* откривају божаство и човечаство, један сложен састав у два савршена јестаства и сопства. Свети Сава каже: *„Исус* је име јеврејско. Јелинским језиком се каже *Сотир.* А *Сотир* се нашим језиком каже *Спас.* Назива се *Спас* зато што спасава и здравим одржава све који верују у Њега. За Исуса се каже и *Исцелитељ,* јер многе болесне исцели Владика Христос и Бог наш. Не само тела, него и душе чини здравим“.[58]

3. Реч – *Христос*, име Христос означава један састав од две природе: божаства и човечаства, обухвата обе природе, а не као што јеретици уче о два раздељена састава.

4. Реч – *Боже,* то је име којим се божаствена природа потврђује: „А божаствена природа сасвим је несливљива, и непомешива, и непроменљива, и нераздељива“.[59] Именима, *Господе Исусе Христе Боже,* одбацују се безбожна јеретичка учења, а утврђују правоверна учења.

5. Реч – *наш* стоји наспрам четири имена у једно сабрана и означава димензију љубави у сабрању: „(…) да и нас све у један братски скуп окупи, и сабере и свеже споном љубави једне с другима. То је испуњење закона и пророка, јер све то, и закон и пророци, на љубави почивају. А са тим јеванђелским и владичанским поучним заповестима, заповест Владике Христа и Бога нашег јесте та, да једни друге волимо (…)“.[60] Љубављу се браћа уводе у заједницу молитве тражећи општу милост речима *помилуј нас. Амин.*

Свети Марко Ефески промишља да ове четири речи, као речи Божје и мачеви духовни, сасецају две спреге јереси дијаметрално супротних међу собом и овако их приказује:[61]

Господе Оне око Павла Самосатског	**Христе** Оне око Несторија
Сине Божји Оне око Евтиха и Диоскора (монофизите)	**Исусе** Оне око Петра Кнафеја (теопасхите)

Митрополит Ефески Марко осветљава да су речи ове молитве поређане по логичком редоследу и поступном временском показивању вере у верности апостолским исповедањима и предањима, да молитва Исусова пројављује догмате:

године пре него што се састао III Васељенски Сабор (431), који је осудио Несторија и оправдао држање Православних, који су већ били прекинули свако општење са њим.

58 Свети Сава 2011, 19.

59 Свети Сава 2011, 19.

60 Свети Сава 2011, 20.

61 Свети Марко Ефески 2014, 34.

1. Под именом Господ, Стари Завет проповеда Бога Слова и пре и после давања Закона.

2. Нови Завет уводи анђела који му одређује име – Исус, Спаситељ.

3. Име Христос (Помазаник) значи обожење примљене природе људске када Он не само што се јави и што нас у почетку сазда и потом сатрвене поново сазда и спасе, већ и природу нашу на небеса узведе.[62]

4. Апостоли на почетку своје проповеди поштовали су Његову забрану и ретко су га називали Сином Божјим, али по Спаситељовом пророштву, касније непрестано објављиваху Име Његово.

Ове божаствене речи Исусове молитве *Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас* могу се назвати стубом православља и стубом молитве. То је имао у виду апостол Павле када је рекао: „Више волим рећи пет речи умом својим неголи хиљаду језиком“ (1. Кор. 14, 19). Божанска милост силази к нама кроз праву веру и кроз испуњавање заповести Божјих, а Свети Сава је својом интерпретацијом показао да и једно и друго садржи кратки стих ове молитве. Теолошка димензија и херменеутичка вредност овог текста је неспорна. Тумачењем ове молитве настало је дело које је у српској хермнеутици остало непревазиђено. Оно је и значајан прилог српској филологији. „Живети у Христу, мислити као Христос, имати љубав Христову, чинити вољу Христа Бога, то значи бити као Христос у сваком погледу. Ово је био циљ свих подвига пустињских отаца на Истоку. Нема сумње да је то био и Савин циљ у његовом месту тишине“ (владика Николај 2014, 105).

Наумов наглашава да је Св. о. Јустин (Поповић) увео термин *молитвомислије* „као најбољи метод целосног и радосног познања“ којем додаје „богослужење као центар културе целог тог ареала и времена, јер оно спаја естетику, етику и гносеологију, а у исто доба земаљско чини небесним, телесно – духовним, а материјално – идеалним“.[63]

Са Светим Савом Срби су добили и писца и мислиоца, као и теолога и тумача. Свети Сава је молитвословио и богослужио, тако да „пун љубави – он постаде пун и богословља“ (из *Службе* Св. Јовану Богослову). Оставио је у наслеђе свом народу српском *Беседу о правој вери* превасходно да „своје“, да Србе учврсти у правоверју и *Законоправило* као најзначајнији српски средњовековни споменик црквеног и грађанског права. Подарио је српском законодавству и српској херменеутици јединствену теорију симфоније: теорију истомишљења и сагласности световне и духовне власти.

„Само свети људи и свете жене код Срба су се уздигли до величине, која се види из далеких времена и поколења. А светост је од Христа Господа; од Његове свете вере. Кад би се рекло, да Срби дугују Христу само Светога Саву, духовнога кнеза и крманоша живота српскога народа до данас, па би дуг био неисплатив. А Свети Сава није усамљена звезда, осветљена Сунцем Христом; око Саве стоји цео рој сјајних звезда, сјајних светитеља српских.“[64]

62 Свети Марко Ефески 2014, 39.
63 Наумов 2015, 21.
64 Владика Николај Велимировић 2010, 301.

Литература

Бечановић-Николић, З. (1998). *Херменеутика и поетика,* Београд: Геопоетика.

Бичков, В. В. (2012). *Кратка историја византијске естетике,* Београд: Службени гласник.

Богдановић, Д. (1986). *Свети Сава,* предговор у књизи Свети Сава, *Сабрани списи,* Београд: БИГЗ, 9-28.

Бојовић, Д. (2015). *Истраживања српске рецепције светоотачке књижевности,* Центар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Ниш: Међународни центар за православне студије, 25-34.

Велимировић, Н. (2010). *Речник вечног живота,* Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке.

Велимировић, Н. (2001). *Предговор* у књизи *Светосавље као философија живота,* Београд: Наследници Оца Јустина, Ваљево: Манастир Ћелије.

Деретић, Ј. (2004). *Историја српске књижевности,* Београд: Просвета.

Доментијан (1970). *Живот светога Саве,* у књизи *Стара српска књижевност I,* Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга.

Епископ Николај (2014). *Живот Светог Саве,* Преузето из: Епископ Николај, САБРАНА ДЕЛА, књига XII, Химелстир 1984.

Логотет, С. (2017). *Срце: духовни водич за православне хришћане,* Земун: Ризница.

Јевтић, јеромонах др А (1977). *Из богословља Светог Саве – жичка беседа Светог Саве о правој вери,* Београд: Свети архијерски синод Српске православне цркве, 117-180.

Кашанин, М. (1990). *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета.

Милосављевић, П. (2009). *Обнова логоцентризма,* Ваљево: Књиготворница Логос, Никшић, Београд: Јасен.

Милосављевић, П. (2011). *Књижевнотеоријска мисао у Срба.* Прва књига, Бања Лука: Бесједа, Београд: Ars Libri.

Милосављевић, П. (2002). *Увод у србистику,* Косовска Митровица: Филозофски факултет, Београд: Требник.

Милошевић, Ђ. Н. (1995). *Свети Сава у српској усменој књижевности,* у књизи *Свети Сава*, приредили Крсто Миловановић, Димитрије Калезић, Београд: Народно дело, стр. 135-143.

Молитва Исусова и тајно поучење (2017). Збирка поука светих Отаца и опитних делатника Исусове молитве, коју је саставио игуман Харитон, Ваљево: Друштво Хиландар.

Наумов, А. (2015). *Модели византијско-словенских књижевних веза,* Центар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Ниш: Међународни центар за православне студије, 17-23.

Павловић, М. (1998). *Антологија српског песништва од XI века до данас,* Београд: Просвета.

Петровић, М. *Енциклопедија о Светом Сави и његовом народу,* Геополитика, бр. 70, јануар 2014.

Петровић, М. (1995). *Омиљена молитва Светог Саве,* у књизи *Свети Сава*, приредили Крсто Миловановић, Димитрије Калезић, Београд: Народно дело, стр. 51-57.

Петровић, М. (1995). *Самосталност Цркве и Државе по законима Светога Саве,* у књизи *Свети Сава*, приредили Крсто Миловановић, Димитрије Калезић, Београд: Народно дело, 79-89.

Петровић, М. (1990). *О Законоправилу и Номоканону Светог Саве,* Београд: Култура.

Петровић, М. (2013). Црквенограђански значај Законоправила Светога Саве srbinaokup.info/?p=11083

Поповић, Ј. (2001). *Православна црква и екуменизам: Светосавље као философија живота,* Београд: Наследници Оца Јустина, Ваљево: Манастир Ћелије.

Поповић, П. (1934). *Литерарни рад Светога Саве,* Београд: Братство.

Радовановић, Б. (2015). *Аспекти међусобних хришћанских и културолошких утицаја Срба и Руса у периоду од 10. До 16. Века,* Центар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Ниш: Међународни центар за православне студије, 109-121.

Ракићевић, архимандрит Тихон (2015). „Шта је читао Свети Сава у Студеници 1206/7. године“. *Правосалвље,* бр. 1149, 14-18.

Свети Марко Ефески, *Беседа* у Добротољубију, у *Исусова молитва: кључ духовних радости* (2014). Манастир Рукумија.

Свети Сава, *Сабрани списи* (1986). Предговор *Свети Сава,* Димитрије Богдановић, Београд: БИГЗ.

Св. Сава Србски (2014). *Свети Симеон. Житије и служба,* манастир Рукумија.

Свети Сава (2011). *Пролог,* у књизи Петра Милосављевића *Књижевнотеоријска мисао у Срба,* Прва књига, Бања Лука: Бесједа, Београд: Ars Libri.

Свети Сава (2011). *Тумачење стиха,* у књизи Петра Милосављевића *Књижевнотеоријска мисао у Срба,* Прва књига, Бања Лука: Бесједа, Београд: Ars Libri.

Свети краљ Стефан Првовенчани (2016), Цетиње, Београд: Митрополија црногорско-приморска.

Списи Светог Саве (1928). Издао В. Ћоровић, Београд.

Свети Сава (1995). Приредили Крсто Миловановић, Димитрије Калезић, Београд: Народно дело.

Српске славе и празници (2015), Београд: Вулкан.

Стара српска књижевност I (1970). Предговор, избор и редакција др Драгољуб Павловић, Нови Сад: Матица српска, Београд: Српска књижевна задруга.

Старе српске биографије (1924). Превео М. Башић, Београд.

Трифуновић, Ђ. (2009). *Стара српска књижевност,* Београд: Чигоја штампа.

Трифуновић, Ђ. (1990). *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова,* Београд: Нолит.

Црњански, М. (2011). *Свети Сава,* Преузето из Сабраних дела Милоша Црњанског на основу првог издања из 1934, Београд.

Ћоровић, В. (2005). *Илустрована историја Срба.* Друга књига, Београд: Политика, Народна књига.

Сладжана Алексич

ВКЛАД СВЯТОГО САВВЫ В ГЕРМЕНЕВТИКУ

П. Милосавлевич в хрестоматии *Литературно-теоретическая мысль сербов I,* приводит работы сербских исследователей на протяжении истории. Тексты показывают, что теоретическая мысль сербов последовательно развивается со средних веков. Из объемной книги „Законоправило“ Святого Саввы (напечатан только первый том в 2004. году), Милосавлевич выделяет два текста: Пролог к „Законоправилу“, в котором объясняется письменное слово основателей Сербской православной церкви, и текст толкования стиха: „Господи, Иисусе Христе Боже наш, помилуй нас!“ В работе освещается литературно-теоретический вклад Святого Саввы в религиозные положения Пролога, представляющего фундамент древней сербской литературы. Толкование стиха свидетельствует о восприятии Святого Саввы в духе идей православной церкви.